

УДК 621.81.«401»:620.178.16.001.24

¹В.В. Варюхно, к.т.н., доц.
²О.Ю. Сидоренко, к.т.н., доц.
³Н.В. Машинська, асист.
Є.Ю. Євсюков, асист.

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ РЕСУРСУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ДОВГОВІЧНОСТІ ДЕТАЛЕЙ МАШИН ПРИ НАВАНТАЖЕННІ ТЕРТЯМ

Національний авіаційний університет

¹E-mail: variukho@gmail.com

²E-mail: sidoral@ukr.net

³E-mail: natalil79@mail.ru

Розглянуто аспекти прогнозування довговічності деталей машин при навантаженні тертям із використанням методики розрахунків. Побудовано алгоритм розрахунку показників довговічності вузла тертя у рамках прийнятих допущень.

Ключові слова: алгоритм розрахунку, довговічність, навантаження тертям, прогнозування, теоретична модель.

Вступ

Теоретичною основою побудови математичних моделей за емпіричними даними є регресійний аналіз і планування експериментів, яке часто розглядають як окремий розділ математичної статистики.

Правильне виконання всіх етапів побудови математичних моделей дуже важливе з точки зору отримання результатів, придатних для їх практичного використання. Послідовність дій з отримання і використання моделей, можна розглядати як технологію, порушення якої приводить до браку.

Постановка завдання

Довговічність контактних сполучень робочих поверхонь деталей машин, що працюють в умовах тертя, визначається взаємопов'язаними факторами:

- напружено-деформуючим станом поверхневих шарів покриттів;
- зношуванням контактуючих поверхонь;
- накопиченням продуктів зношування;
- формуванням вторинних структур.

Максимальне значення напружено-деформуючого стану при навантаженні тертям виникає у всіх мікрооб'ємах поверхні.

Але це проходить не одночасно та залежить від ступеня дискретності контакту та швидкості відносного переміщення.

Протягом часу напруження виникають у кожному елементі поверхневого об'єму незалежно від його вихідної структури, орієнтації та дефектів.

При цьому матеріал покриття змінює структуру і переходить в активований стан, з якого намагається перейти в пасивний стан шляхом адсорбційної, дифузійної чи хімічної взаємодії з середовищем. У результаті в поверхневих шарах утворюється нова фаза – вторинні структури, які і стають об'єктом зношування [1; 2].

Отже, в розрахунках ресурсу вузлів тертя необхідне комплексне врахування всіх відмічених факторів.

Складність та багатогранність явищ у зоні контактної взаємодії ставлять при розрахунках альтернативну задачу:

- по-перше, ускладнити теоретичну модель шляхом вивчення та опису всієї множини складових, що в завершенні призведе до значної складності;
- по-друге, спростити модель, ураховуючи лише визначальні фактори.

У загальному випадку довговічність вузла тертя визначається як сукупність таких факторів:

- напружено-деформуючого стану;
- зношування;
- властивості вторинних структур.

Вирішення завдання

Ураховуючи поступовий характер відмови, доцільно використовувати для описування визначених процесів, що розглядаються, кумулятивні моделі накопичення пошкоджень, засновані на аналітичному правилі зв'язку величини пошкоджень.

Уведемо векторну величину пошкодження вузла

$$V = \{V_1, V_2, V_3\},$$

складові якої є відповідними скалярними величинами напруженого стану, зношування та формування вторинних структур.

До початку експлуатації

$$V_1 = V_2 = V_3 = 0$$

в момент часу $t = 0$, при експлуатації $V_1(t)$, $V_2(t)$, $V_3(t)$ – не зростаючі функції часу. Граничні значення цих даних означають відповідно недопустимі рівні даних.

Множина значень вектора якості вузла, що допустимі за технічними умовами експлуатації, утворює у просторі якості P область L , обмежену контуром

$$\Gamma = \Gamma(V_1, V_2, V_3).$$

Відмова вузла – це вихід P із L .

Відповідно до прийнятої теоретичної моделі вектор-функція задовольняє векторне диференціальне рівняння

$$\frac{dV}{dt} = \Phi(V, d, q, r_0, f, R, t_q, t), \quad (1)$$

де d – вектор фактичної площі контакту;

q – вектор діючих навантажень;

r_0 – вектор властивостей матеріалу;

f – вектор характеристики тертя та зношування;

R – вектор параметрів шорсткості площі контактуючих поверхонь;

t_q – температура в зоні контакту.

Значення функціоналу Φ , характеристик його аргументів та контуру Γ дозволяють, розв'язавши рівняння (1), знайти характеристики $V(t)$ і виходячи з цього вирахувати показники безвідмовності та довговічності, такі, як імовірність безвідмовної роботи:

$$R(t) = P\{V(\tau) \in L, \tau \in [0, t]\}, \quad (2)$$

середній

$$M(T) = \int_0^{\infty} R(t) dt$$

та γ -процентний ресурс T_γ .

Для величини V_1 беремо аналогічно з класичним напруженням кінетичну модель лінійного додавання напружень, що має вираз:

$$\frac{dV_1}{dt} = \frac{1}{T_B [q(t)]}, \quad (3)$$

де T_B – ресурс при стаціонарному режимі навантаження.

Якщо міцність характеризується скалярним параметром $r > 0$, а навантаження – відповідним скалярним параметром $q \geq 0$, то відношення T_B матиме вигляд:

$$T_B = t_c \left(\frac{r}{q} \right)^m,$$

де t_c – стала величина, що має розмірність часу або ж напрацювання;

m – позитивний показник.

Значення t_c та m відбирають відповідно з ресурсними дослідженнями.

Для визначення зношування безрозмірну величину:

$$V_2 = \frac{h - h_0}{G},$$

де $h = h(t)$ – сумарний зазор у вузлі тертя;

h_0, G – вихідний та номінальний зазори,

поєднаємо з інтенсивністю зношування контактуючих поверхонь [3; 4].

Прийmemo за інтенсивність зношування I_i об'єм матеріалу, винесеного з одиниці площі контактуючої поверхні на одиницю відносного шляху, тобто

$$I_i = \frac{dV_D}{dS_D dl_D} = \frac{dh_D}{dt_D}.$$

Тоді за час контакту Δt приймаємо зміну розміру деталі як

$$\Delta h_D = \int_{\Delta t}^D I_i dl,$$

де $\Delta \ell$ – шлях тертя за час контакту.

Сумарний зазор у результаті зношування за час Δt збільшується на

$$\Delta h = \Sigma \Delta h_D.$$

Кінетичне рівняння для величини V_2 має вигляд:

$$\frac{dV_2}{dt} \equiv \frac{\Delta h}{G \Delta t}. \quad (4)$$

Для визначення інтенсивності зношування використовуємо напівемпіричний вираз:

$$I_i = K \left(\frac{q}{q_0} \right)^{m_1 - m_2 V^2} V,$$

де K, m_1, m_2 – емпіричні константи;

q_0 – параметр, що характеризує поверхневу міцність;

V – швидкість.

Величини K, m_1, m_2 для кожної деталі вузла тертя визначаються за результатами ресурсних досліджень.

Тоді V_3 задовольняє рівняння

$$\frac{dV_3}{dt} \equiv a \frac{t_q}{t_{q_0}} \frac{dV(t)}{dt}. \quad (5)$$

Таким чином, у рамках прийнятих допущень, векторне рівняння (1) є системою рівнянь (3), (4), (5). Ці залежності мають емпіричні константи t_c, r, m, K, m_1, m_2 , що визначаються обробкою результатів ресурсних досліджень [5; 6].

Висновки

Розрахунок показників довговічності вузла тертя проводять відповідно до алгоритму:

– задаються розміри контактуючих деталей вузла тертя, номінальний та вихідний зазори;

– задаються характеристики матеріалів покриття, що визначають вибір емпіричних констант;

– задаються режими експлуатації $q(t), V(t), tq$;

– розв'язуються рівняння (3), (4), (5) та визначаються характеристики $V_1(t), V_2(t), V_3(t)$;

– задаються допустимі з заданою довірчою ймовірністю значення величин V_{1m}, V_{2m}, V_{3m} , контур області допустимих станів Γ ;

– вираховується функція безвідмовності за формулою (2).

Література

1. Селиванов А.И. Основы теории старения машин / А.И. Селиванов. – М.: Машиностроение, 1971. – 408 с.

2. Щипачев А.М. Определение усталостной долговечности с учетом структурных параметров материала и качества поверхностного слоя / А.М. Щипачев, Р.В. Ромашов // сб. науч. тр. – Орск: ОГУ, 2001. – Вып. 4. – С. 32–36.

3. Когаев В.П. Прочность и износостойкость деталей машин: учеб. пособие / В.П. Когаев. – М.: Высш. шк., 1991. – 319 с.

4. Горский С.В. Циклические кривые деформирования конструкционных материалов при повышенных температурах / С.В. Горский, К.М. Кононов // Прочность машин и аппаратов при переменных нагрузениях: сб. науч. тр. – Челябинск: ЧГТУ, 2001. – С. 48–54.

5. Комаровский А.А. Прогнозирование остаточного ресурса и долговечности / А.А. Комаровский // Тяжелое машиностроение. – 2000. – №12. – С. 16–20.

6. Михлин В.М. Ресурсосберегающий метод определения допустимых износ, изменений параметров при техническом обслуживании и ремонте машин / В.М. Михлин, А.Г. Дарер // Механизация и электрификация сельского хозяйства. – 2007. – №1. – С. 18–22.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2011.